

UDK 391-055.2(091)

DOI 10.2518/2307-7778.19.1.2

Оксана ГУЛИК*науковий співробітник відділу науково-просвітницької роботи Тернопільського обласного краєзнавчого музею, Площа Героїв Євромайдану, 3, Тернопіль, Україна (oksigul@ukr.net)***Сергій ГУЛИК***кандидат географічних наук, викладач кафедри географії та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, Тернопіль, Україна, 46027 (ser_gul@ukr.net)***Oksana HULYK***researcher of the department of scientific and educational work of the Ternopil regional local history museum Square of Heroes of EuroMaidan, 3, Ternopil, Ukraine, (oksigul@ukr.net)***Serhii HULYK***PhD. (geography), lecturer of the department of geography and methods of its teaching Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, M. Kryvonos, 2, Ternopil, Ukraine, postal code 46027 (ser_gul@ukr.net)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8415-8304>

ГОЛОВНІ УБОРИ ЯК ЖІНОЧІЙ ОБЕРІГ

Анотація. *Мета дослідження* – популяризувати давній український одяг серед широкого загалу. Звернено увагу на давні головні убори та їх роль і символічне значення у житті жінки. **Методологія дослідження:** у роботі застосовані загальнонаукові (аналіз, порівняння, узагальнення) та історико-етнографічні методи. **Наукова новизна** полягає у залученні фондів матеріалів Тернопільського обласного краєзнавчого музею таких як, хустка, намітка, віночок, надбрівник, стрічки-бинди та введені їх у науковий вжиток. Наголошено на необхідності поєднання майстер-класу із пов'язання хустки та намітки і застосування давніх народних звичаїв, традицій та обрядів. **Висновки.** З'ясовано, що такі елементи українського народного одягу, як намітка, хустка та віночок були невід'ємними атрибутами щоденного життя. Вони несли інформацію про родинний, матеріальний статус жінки, виконували роль оберегів. Акцентовано увагу на необхідності відродження українських традицій та звичаїв у сучасному суспільстві шляхом популяризації давнього одягу в музеях, проведення майстер-класів серед молоді.

Ключові слова: хустка, намітка, вінок, оберіг, символ, жінка, дівчина, головні убори, музейні фонди.

HEADWEAR AS A WOMEN'S GARMENT

Summary. *The purpose of the research* is to popularize the old Ukrainian clothing among the general population. Attention is drawn to ancient hats and their role and symbolic significance in the life of women. **Methodology of the research:** in the work applied general sciences (analysis, comparison, generalization) and historical and ethnographic methods. **The scientific novelty** is the attraction of the stock materials of the Ternopil Regional Museum of Local Lore such as a scarf, scarf, corolla, bastard, ribbon-bindi and put them into scientific circulation. The necessity of combining a master-class to tie a scarf and scarf and the use of ancient folk customs, traditions and ceremonies is emphasized. **Conclusions.** It was found out that such elements of Ukrainian folk clothes such as scarf, scarf and corolla were inalienable attributes of daily life. They provided information, in particular on the family, material status of a woman, as caretakers. The emphasis is on the need to revive Ukrainian traditions and customs in modern society by popularizing old clothes in museums, holding workshops among young people.

Key words: stitch, note, wreath, protector, symbol, woman, girl, hats, museum funds.

Постановка проблеми. У останні роки українці все частіше звертаються до свого минулого. Інтерес викликають давні історичні події, традиції та побут, значну увагу привертає також й український народний стрій. Яскравим прикладом відновлення та введення у повсякденне життя є, зокрема, вишиванка, яка перетворилася у модний тренд, а також віночки, якими дівчата усе частіше прикрашають голову тощо.

Детальніше зупинимося саме на українських головних уборах. Саме вони відіграють роль прикрас, елементів стилю, моди. У минулому традиційний головний

убір був невід'ємною складовою народного костюма, він єдиний завершував та надавав цілісності ансамблю одягу. Слід зауважити, що головні убори, виявилися найбільш стабільним елементом українського костюма, і зазнали найменших змін, тому саме у них найповніше збереглися архаїчні риси та давні традиції (Yukalchuk, 2019, p. 6).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема українського народного одягу викликала зацікавлення дослідників упродовж останніх десятиліть, результати їхньої праці були опубліковані у вигляді монографій та окремих статей. Проблемам появи головних уборів та їх символічному навантаженню присвячені роботи Г. Стельмашук (Stelmashuk, 1993), К. Матейко (Matejko, 1973, p. 7), Л. Гальчевської (Galchevska, 2008, p.156), Л. Іваневич (Ivanevych, 2015, p.852) та інших.

Найґрунтовнішим дослідженням є монографія Г. Стельмашук «Традиційні головні убори українців», у якій комплексно висвітлено процеси розвитку головних уборів від найдавніших часів – до початку ХХ ст. Авторка описала форми та види головних уборів, подала їх спільні та відмінні риси, притаманні різним регіонам. Особливу увагу приділила значенню символів та знаків в головних уборах (Stelmashuk, 1993). Надзвичайний інтерес викликали обрядові традиції, пов'язані із весіллям та роллю й місцем у них головних уборів. Цим питанням присвячені праці М. Юкальчук (Yukalchuk), Т. Косміна і З. Васіна (Kosmina, 1989).

Вчені-етнографи висловлюють різні думки з приводу появи жіночих головних уборів. Так, Д. Зеленін, формулює думку, що відкрите волосся було символом дівочтва. Виникнення головних уборів зумовлювалося двома чинниками: перший – біологічний, пов'язаний із необхідністю перев'язувати волосся мотузкою; другий – магічний, полягав у тому, що головний убір служив оберегом від нечистої сили та «злого ока» (Грусуук, Ignatenko, 2014, p. 24). Н. Гаген-Торн, яка досліджувала і написала статтю про символіку жіночого волосся, висловила думку, що головний убір символізує підневільне становище жінки. Оскільки жіноче волосся наділене великою магічною силою, то його слід прикривати, щоб воно зашкодило іншому роду (Gagen-Torn, 1933, p.78).

Цікавим є дослідження А. Байбуріна та А. Топоркова, у якому висвітлюється питання мотивації виконання обрядових дійств з волоссям. У монографії «У истоков этикета» вони пояснювали обов'язкове носіння головних уборів жінками тим, що з часу одруження вона потрапила під владу чоловіка. Волосся розпускалося в екстремальних випадках: під час гадання, ритуального оборювання поселення з метою захистити його від мору. Випадків, пов'язаних із тим, що жінка з непокритим розпущеним волоссям кидалася між воїнів і військові дії вмиг припинялися – було характерним для народів Кавказу (Грусуук, Ignatenko, 2014, p.27).

Стаття Г. Бондаренко вирізняється оригінальністю та новизною викладених у ній думок. Так, авторка стверджує, що в народній уяві існувало поняття про «силу» в природі, яка може переміщуватися у просторі і впливати на плодючість. На її думку, носієм цієї сили вважалася рослинність. Весільні традиції українців фіксують ритуал змачення волосся нареченої медом і маслом. Усе це може розглядатися як засіб посилення у нареченої енергії плодючості, бо мед виготовляють бджоли, які запліднюють рослини. Отже, за твердженням Г. Бондаренко, волосся у народній уяві пов'язують з культом рослинності та родючості.

Існує безліч класифікацій головних уборів, взявши за основу різні ознаки, за статтю їх поділяють на жіночі та чоловічі. Окремо виділяють дівочі головні убори, позаяк вони суттєво відрізнялися від жіночих.

Виклад основного матеріалу. Детальніше зупинимось на дівочих та жіночих головних уборах. Першим притаманна значна різноманітність і багатство кольорів, тоді як заміжні жінки носили простий убір. Характерна особливість дівочих уборів полягала у тому, що верх голови (маківка) завжди лишався відкритим. Звідси і форма

уборів мала вінкоподібний вигляд. Йдеться про один із головних уборів дівчат – віночки. За будь-якої пори року жінки та дівчата виготовляли різноманітні віночки, використовуючи для прикрас природні і штучні квіти; основним методом їх виготовлення було плетення. Тут значення мало майстерне володіння технікою, використання різноманітного матеріалу, вміння виявляти його природні якості. Для того, щоб віночки із живих квітів (ружа, калина, любисток, барвінок, волошки тощо) довго зберігалися свіжими, їх змочували спеціальними рослинними соками. Такі віночки виготовляли у весняно-літньо-осінні періоди. У зимовий – плели віночки із штучних паперових квітів. Крім того вони прикрашалися їх значною кількістю різнокольорових стрічок, які спускалися на плечі (Matejko, 1973, p. 6).

Існувало повір'я, що у віночку є чаклунська сила, яка знімає болі та береже волосся. Окрім того, плетений вінок був оберегом, символом повноліття, незайманості, чистоти та атрибутом нареченої. Також він був святковим головним убором дівчат. У XIX ст. найпоширенішими головними уборами була начільна пов'язка (надбрівник) – шовкова, парчева, срібляста чи золотиста, орнаментована квітковими мотивами стрічка, яку купували або вишивали власноручно. Існувало декілька способів носіння начільної стрічки: її пов'язували на чоло, закріплюючи на потилиці; коли ж дівчина заплітала волосся у дві коси, то стрічку клали посередині голови над чолом, можна було кінці стрічки вплітати в коси. У кінці XIX ст. дівчата біля вух прикріпляли прикраси до стрічки: це були квіти, китиці калини, вовняні вироби (кутасики) тощо. Тут можна провести порівняння між цими начільними уборами із давньоруськими – обручем зі скроневими підвісками – кільцями. У будні дівчата голову прикрашали орнаментованими та гладенькими стрічками. Орнаментовані стрічки – «бинди» з'явилися наприкінці XIX ст. Шовкові бинди, були заткані різнокольоровими квітами, пов'язувалися поверх волосся або ж у великій кількості прив'язувалися до вінка і опускалися на спину. Слід зауважити, що дівчата носили хустки, але переважно у зимовий період коли були сильні морози, щоб не застудитися. При цьому зав'язувалися «як молодиці» і обов'язково щоб волосся (косу) було видно, а ще поверх хустки могли одягнути віночок із квітів. А також й у літній період, коли надворі було жарко, щоб вберегтися від перегріву та від «запалу» замотувалися хустинами майже повністю (Vorlan, 1981, p. 60).

Перші відомості про головні убори заміжніх жінок зустрічаємо у пам'ятці XI ст. «Ізборнику Святослава», у якому згадується жіноча намітка. Намітка – це прямокутної форми тканина довжиною 4–5 м, шириною 40–60 см. Виготовлялася зі лляного, інколи конопляного домотканого полотна, прикрашена вишивкою. Невід'ємною частиною головного убору заміжніх жінок були очіпки та кибалка. Кибалка – цікавий у генетичному плані головний убір заміжніх жінок пішов певно від перев'язки, якою підбирали волосся довкола голови. Матеріал із якого виготовляли (вони були тверді і м'які): конопляного полотна чи скрученого шнурка, із в'язя сіна, чи прутика, який добре гнеться; накладали на голову і закручували волосся, а вже поверх цієї «зачіски» поверх одягали очіпок – із м'якої тканини або ажурного плетення до якого пришивалася проста тканина і на потилиці стягувався шнурком, а вже тоді намотувалася намітка або пов'язувалася хустка. Варто зазначити, що очіпок, який одягала наречена на весіллі, мав бути символом щастя для нової сім'ї (Matejko, 1973, p. 7).

Хустина, як головний убір, з'явилася у другій половині XVII ст., фактично витіснивши намітку. Якими ж були перші хустки? Насамперед, слід сказати, що давні хустки, як і весь практично одяг того часу, виготовляли із домотканого білого полотна. Хустини орнаментували виключно геометричним орнаментом, і кожна хустка мала свій неповторний візерунок. Цього мистецтва матері навчали своїх донечок із раннього дитинства. Під час вишивання майстрині загадували в хустку свої бажання, мрії, сподівання. Кожен елемент орнаменту ніс своє символічне значення.

Для прикладу: голуби на хустці – символ вірного кохання, червоні ружі – щоб життя було яскравим, а почуття чистими, барвінковий листок – щоб коханий вився як барвінок, за вишивальницею. Таку вишивану хустину, як знак любові та вірності, дарувала дівчина коханому. Шкода, що ці вишиті хустки-обереги рідко збереглися до наших часів. У XVIII ст. з'являються фабричні хустки, де їх тло було різних кольорів – червоне, вишневе, зелене, жовте тощо і виключно із рослинним орнаментом, який запозичили від південних слов'ян, а також турків та персів (Kravchenko).

Хустка і намітка була символом любові, вірності, скорботи, надійним оберегом, важливим ритуальним предметом і нарешті атрибутом заміжньої жінки. Із цими головними уборами пов'язано багато звичаїв, традицій і обрядів, вони супроводжували людину від народження – до смерті. Хустку та намітку традиційно використовували, коли народжувалася дитина – то було перше полотно (намітка), у яке обгортали дитя. Далі на хрестини приходили із хлібом та хусткою, де хліб – символ добробуту, а хустка – оберег дитини і матері від злих сил, а також нею покривали колисочку від злого «недоброго ока». Коли юнаків забирали до війська, матері обов'язково перев'язували їх хустиною. Вважалося, що ця хустка збереже від негараздів та гарантує щасливе повернення (Galchevska, 2008, p.158).

Роль хустини, намітки як оберегу з певною магичною силою чітко простежується на весіллі. Так, коли відбувалося сватання, то дівчина, на знак згоди вручала нареченому вишивану хустку. А під час вінчання руки молодим пов'язують хустиною – як символ міцної сім'ї. Усе весілля молоді повинні руки покривати хустинками. Вони не мали права вітатися відкритими руками, щоб зло не торкалося їх сім'ї. Ці хустинки у кінці весілля зав'язувалися одна з одною і з весільним одягом клялися у скриню і зберігалося як оберег сім'ї. На весіллі до наших часів збереглася традиція, коли свекруха тричі покривала хусткою наречену, що означало її перехід у статус заміжньої жінки. Це також означало, що вона ніколи вже не піде на вечорниці до дівчат, тому що стає заміжньою жінкою, господинею у домі. Хустина була невід'ємним атрибутом у весільному обряді (Kosmina, Vasina, 1989).

*Гусятинський район
(1960 рр.)*

*Козівський район
(1920–1930 рр.)*

*Лемківщина(1930–
1940 рр.)*

Борщівський район(1920 рр.)

За народними звичаєм, заміжнім жінкам заборонялося ходити з відкритою головою – «світити волоссям», бо це вважалося за велику ганьбу. У різних регіонах України щодо цього були свої повір'я. Наприклад, на Слобожанщині вважалося, що коли заміжня жінка вийде на вулицю із непокритою головою, то обов'язково буде

неврожайний рік, або погине худоба. Простоволоса (без головного убору) жінка, за іншими народними віруваннями, мала чародійну силу, як от відьма або чарівниця. На Закарпатті існувало повір'я: якщо жінка без хустки вийде на вулицю, то в неї із часом влучить грим. Залишити заміжню жінку без головного убору («опростоволосити») означало знеславити її заміжжя. Тому в Київській Русі були навіть судові процеси, де скинути головний убір або розв'язати пояс жінці означало зганьбити її, порушити подружжя. Коли чоловік хотів розлучитися із дружиною, то знімав із неї головний убір і тим самим назавжди розривав подружню спільність, що на той час було великою ганьбою. У випадку коли інший чоловік брав її за дружину це було справжнім «порятунком» для неї (Grycyuk, Ignatenko, 2014, p. 26).

*Інтерактивна зустріч «Благословенна Богом українська жінка»
(історичний факультет Тернопільського національного педагогічного університету
ім. В. Гнатюка, 6.03.2019 р.)*

Хусткою українки покривали волосся на голові, але у них завжди було відкрите обличчя, що свідчить про їх волелюбство. Хустка, як невід'ємний елемент одягу, підкреслювала буденність чи святковість, інформувала про родинний та матеріальний статус жінки. Хустка широко була розповсюджена на території України і мала свої регіональні особливості та способи пов'язання. Незважаючи на твердження, що хустина «давно вийшла із моди», констатуємо зростання інтересу до українського народного одягу, зокрема й головних уборів. Саме тому, у наш час постає гостра необхідність популяризації хусток, наміток, віночків особливо серед молоді.

Тернопільський обласний краєзнавчий музей, володіючи багатими фондами, у яких знаходиться тисячі експонатів предметів народного одягу, які є важливим джерелом для наукових студій надає можливість досліджувати (історикам, етнографам, краєзнавцям) наше минуле. Базуючись на музейних збірках, видано безліч наукових праць з якісними ілюстраціями давнього одягу. Тернопільський обласний краєзнавчий музей, популяризуючи свої експонати, долучився до Інтернет-проекту «Віртуальний простір борщівської сорочки», який пропагує борщівську вишиванку, подає детальні фотографії усіх її елементів і таким чином стає доступним

для широкого загалу та сприяє відтворенню цих виробів у наш час. У фондовій групі «Тканина» зберігаються намітки кінця XIX – початку XX ст., хустки, віночки, надбрівні прикраси, оздоблені стрічки тощо.

Ще одним напрямком роботи Тернопільського обласного краєзнавчого музею є проведення тематичних екскурсій, присвячених традиційному одягу регіону та організація майстер-класів із пов'язування наміток та хусток. Останні користуються значною популярністю серед молоді. До прикладу впродовж 2017–2019 рр. проведено більше десяти таких заходів, на яких були присутні студенти вишів Тернополя, школярі. Поряд з тим, пропагується етнокультурна Тернопілля серед зарубіжних гостей нашого міста. Так, у рамках міжнародної співпраці між Тернопільською Українською гімназією ім. І. Франка, Тернопільською загальноосвітньою школою ім. В. Левицького № 16 і містом Любомеж (Польща), був проведений майстер-клас із зав'язування намітки та хустки, репрезентації звичаїв та культури нашого краю у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї.

Майстер-клас із зав'язування хустки, намітки проводить науковий співробітник Тернопільського обласного краєзнавчого музею Оксана Гулик

Висновки. З'ясовано, що такі елементи українського народного одягу, як намітка, хустка та віночок, були невід'ємними атрибутами щоденного життя. Вони несли важливу інформацію про родинний, матеріальний статус жінки, виконували роль оберегів. Майстер-класи із демонстрації давніх головних уборів, дозволяють молоді доторкнутися до давньої історії, культури, традицій, відчути красу та оригінальність цих виробів.

Бібліографія

Боплан, Г. Л. (1981). Опис України, кількох провінцій королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії разом із їхніми звичаями, способом життя і ведення воен. *Жовтень*. 2. С. 54–88.

Гальчевська, Л. (2008). Традиційні головні убори українців Східного Поділля кінця XIX ст. – XX ст. Народний костюм як виразник національної ідентичності. Збірник наукових праць за ред. М. Селівачова. Київ: ТОВ «ХІК», 310 с.

Ганен-Торн, Н. И. (1933). Магическое значение волос и головного убора в свадебных обрядах Восточной Европы. *Советская Этнография*. 5/6. С. 76–88.

Грицюк, О., Ігнатенко, І. (2014). Символіка жіночого волосся в традиційних віруваннях та обрядах українців. *Етнічна історія народів Європи*. Вип. 44. С. 23–29.

Іваневич, Л. (2015). Регіонально-специфічні ознаки класифікації традиційних головних уборів українців Поділля (XIX – перша половина XX ст.). *Народознавчі зошити*. 4 (124). С. 850–860.

Косміна, Т. В., Васіна, З. О. (1989). Українське весільне вбрання. Етнографічні реконструкції: Листівки. URL: <https://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=315> (дата звернення: 04.04.2019)

Матейко, К. (1973). Головні убори українських селян до початку XX ст. *Народна творчість та етнографія*. (3), 5–15.

Кравченко, Я. Українські народні головні убори» – підсумок понад 20-річної праці вченого-дослідника Галини Стельмашук. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/etnorukotvori-zi-skrini> (дата звернення: 04.04.2019)

Стельмашук, Г. (1993). Традиційні головні убори українців. Київ: Наукова думка, 240 с. Тернопільський обласний краєзнавчий музей (ТОКМ). – Група «Тканина». – № 1498, №2821

ТОКМ. – Група «Тканина». – № 3043, №2408, №9396, №9395, №2637, № 806 № 7317, №1324, № 1343, № 2742, № 1921

ТОКМ. – Група «Тканина». – № 242, №243, №1019, №1020, №224, №3568

ТОКМ. – Група «Нумізмати́ка». – №5268

Юкальчук, М. І. Традиційні головні убори подільських українців та їх роль у весільній обрядовості URL: <https://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=315>(дата звернення: 04.04.2019)

References

Воплан, Н.Л. (1981). Opys Ukrainy, kilkokh provintsii korolivstva Polskoho, shcho tiahnetsia vid kondoniv Moskovii do hranyt Transilvanii razom iz yikhnyim zvychaiamy, sposobom zhyttia i vedennia voien [Description of Ukraine, several provinces of the Polish kingdom, extending from the borders of Muscovy to the borders of Transylvania, along with their customs, way of life and wars]. *Zhovten*. 2. Pp. 54–88 [in Ukrainian].

Halchevska, L. (2008). Tradytiini holovni ubory ukrainsiv Skhidnoho Podillia kintsia XIX st. – XX st. Narodnyi kostium yak vyraznyk natsionalnoi identychnosti [Traditional Ukrainian hats of Eastern Podillya end of the 19 century – 20 century. Folk costume as a spokesman for national identity]. *Zbirnyk naukovykh prats za red. M. Selivachova*. Kyiv: TOV «KhIK», 310 p. [in Ukrainian]

Ganen-Torn, N.Y. (1933). Magiieskoe znachenie volos i golovnoho ubora v svadebnykh obriadakh Vostochnoi Evropy [The magical significance of hair and headgear in the wedding ceremonies of Eastern Europe]. *Sovetskaia Etnohrafiya*. (5/6). Pp.76–88 [in Russian].

Hrytsiuk, O., Ihnatenko, I. (2014). Symvolika zhinochoho volossia v tradytiinykh viruvanniakh ta obriadakh ukrainsiv [Symbolism of female hair in traditional beliefs and ceremonies of Ukrainians]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Vyp. 44. Pp. 23–29 [in Ukrainian].

Ivanevych, L. (2015). Rehionalno-spetsyfichni oznaky klasyfikatsii tradytiinykh holovnykh uboriv ukrainsiv Podillia (XIX – persha polovyna XX st.) [Regional specific features of the classification of traditional headwear Ukrainians Podillia (19 – first half of the 20 century)]. *Narodoznavchi zoshyty*, 4 (124). Pp. 850–860 [in Ukrainian].

Kosmina, T. V., Vasina, Z. O. (1989). Ukrainske vesilne vbrannia. Etnohrafichni rekonstruktsii: Lystivky [Ukrainian wedding dress. Ethnographic Reconstructions: Postcards]. URL: <https://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=315> (data zvernennia: 04.04.2019) [in Ukrainian]

Mateiko, K. (1973). Holovni ubory ukrainskykh selian do pochatku XX st. [Headgear of Ukrainian peasants until the beginning of the twentieth century]. *Narodna tvorchist ta etnografiia*. (3). Pp. 5–15 [in Ukrainian].

Kravchenko, Ya. Ukrainski narodni holovni ubory – pidsumok ponad 20-rychnoi pratsi vchenoho-doslidnyka Halyny Stelmashchuk [Ukrainian folk hats – a summary of more than 20 years of research work by researcher Halyna Stelmashchuk]. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/etnorukotvori-zi-skrini> (data zvernennia: 04.04.2019) [in Ukrainian]

Stelmashchuk, H. (1993). Tradytiini holovni ubory ukrainsiv [Traditional Ukrainian hats]. Kyiv: Naukova dumka, 240 p. [in Ukrainian]

Ternopil'skyi oblasnyi kraieznavchyi muzei (ТОКМ.). – Hrupa «Tkanyna». – № 1498, №2821

ТОКМ. – Hrupa «Tkanyna». – № 3043, №2408, №9396, №9395, №2637, № 806 № 7317, №1324, № 1343, № 2742, № 1921

ТОКМ. – Hrupa «Tkanyna». – № 242, №243, №1019, №1020, №224, №3568

ТОКМ. – Hrupa «Numizmatyka». – №5268

Yukalchuk, M. I. Tradytsiini holovni ubory podilskykh ukrainsiv ta yikh rol u vesilnii obriadovosti [Traditional headwear of Podillya Ukrainians and their role in wedding ceremonies]. URL: <https://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=315>(data zvernennia: 04.04.2019) [in Ukrainian]